

át, Jarmilát lesve, ki zsarnok papája tilalma ellen jött, szökött szeretni az akkor még sokkal karcsubb magyar poétát. Frága, Prága, arany Prága!... hadd búcsúzzak tőled Nezval örökszép soraival:

*Idél előtt, tarka napernyő alatt ülök, ott lenn, az Prága  
fák kusza sorain át látom, mint örült a vízióját  
hajónak látom, melynek árbóca a Hradzsín  
úgy látom, mint a költészet elvarázsolt városát  
hosszú esőzések után lila köd gomolyog  
úgy látom benne, mint egy kalóz arany hajóját  
mint az álmát lázbeteg építőmestereknek  
mint trónust, mint a mágia rezidenciáját*

*mint szent orrszarvut, kinek ketrece az ég  
mint egy cseppkörgonát, melynek sipjai énekelnek  
mint a föltámadás szimbólumát 's kiszáradt tavaknak álmát  
mint egy súlyosan fölfegyverzett hadat, mely a császárt köszönti  
mint egy súlyosan fölfegyverzett hadat, mely üdvözli a napot  
mint egy súlyosan fölfegyverzett hadat, mely jászpissá merevedett.*

*öreg vagy, mint a szteppék, melyek fölött dalok suhannak  
mígdon toronyóráid ütnek, komor vagy, mint egy sziget éjszakája  
méltóságos vagy, mint homlokéke ethióp királyoknak  
idegen világból való vagy s az imagináció tükre  
szép mint a szerelem titkai és édes révedező emlék  
szép, mint a vándorsziklák s az alvás titkai  
szép, mint a foszforok s a csillagok titkai  
mint egy csodalámpa mennydörgése, szép, mint a poézis.*

## A SAJTÓTUDOMÁNY MAI ÁLLÁSA

Irta: BRACHFELD OLIVÉR

Ez a cikk abból az alkalomból íródott, hogy a párizsi egyetem ujonnan alapított sajtótudományi intézete megkezdte működését, Mirkine-Guetzevitch egyetemi tanár és Stephen Valot ujságíró vezetésével. Az új intézet, amelynek lelke E. Hamburger volt boroszlói képviselő, új, negyedéves folyóiratot ad ki CAHIERS DE LA PRESSE címen. Első száma most hagyta el a sajtót.

A sajtó szerepe a modern társadalmak életében egészen nyilvánvaló. Annál csodálatosabb, hogy a sajtótudomány, amely ezt a szerepet felmérni hivatott, még alig jutott túl a kezdet nehézségein. Német egyetemek már a század első éveiben különös figyelmet kezdtek szentelni a sajtó tudományos vizsgálatának, első sorban Berlinben és Leipzigban, és az amerikai ujságíró-egyetemek is meglehetősen figyelmet szentelnek sajtótudományos kérdéseknek. A madridi *hemerotéka*, vagyis: ujság-gyűjtemény, ujság-muzeum, ugyancsak igen régi már, anélkül azonban, hogy a valószínű sajtótudomány akár Európában, akár Amerikában annak az elterjedtségnek örvendene, amit fontossága következtében megérdemel. Könnyen meglehet, hogy a most alakult párizsi *Institut de Science de la*

*Presse* (amely egyelőre még csak a jogi fakultás összehasonlító-jogi intézete egyik kis helyiségében húzódik meg) megnyitása határkövet jelent a sajtótudományos kutatások törénetében.

Vajjon ki emlékezik már manapság Max Webernek az első német szociológiai kongresszuson tartott ügyviteli beszámoló előadására, az egyetlen német „mecenás-városban“, a kincses Frankfurtban, 1910 okt. 20.-án? Ez a nagy beszéd az ujonnan alakult német társadalomtudományi egyesület elé három nagy programpontot vázolt fel, mint első elvégzendő munkát: az egyesületi és pártélet, valamint a vezetőrétegek kiválasztásának kérdése mellett, sőt előtt, a legnagyobb súllyal az újságviszonyok szociológiájának programponja esett a latba Weber előterjesztésében. Az előmunkálatokra a társaság nem kevesebb, mint 25.000 márkát szándékozott előirányozni. A három, Max Weber által olyan éleslátóan kijelölt tárgykör vizsgálata, sajnos, a világháború közbejötté miatt nem haladt előre a kívánatos mértékben; másrészt azonban maga a világháború is hozzájárult ahhoz, hogy az újságtudomány — *Pressewissenschaft*, *Zeitungskunde* vagy görög szóval, ahogy magam proponáltam a barcelonai *Las Noticias* hasábjain: *hemerológia* — legalábbis egy bizonyos irányban fejlődésnek induljon. Németországban hamar elterjedt a „hátról jött lördöfés“, a *Dolchstoß von hinten* Magyarországon még népszerűbb legendája: a háború elveszett, mert bár a központi hatalmak seregei mindenütt ellenséges területen állottak, a Hinterland aláásta az ellenállást. Másik, az egyidőben olyan népszerű Remarque által is vallott felfogás nem játszott olyan nagy szerepet az antant-győzelem kivívásában, mint az amerikai — *corned beef*! Ezzel szemben a német tudósok egy csoportja azt vallotta, és vallja ma is, hogy az antant a világháború megnyerését nem utolsó sorban kitünően megszervezett világpropagandájának, vagyis főképpen a sajtónak köszönheti. „Ugy vigyázzunk hát, — írta Schünemann 1926 táján, — hogy egy elkövetkezendő újabb összecsapásban ezen a téren vereség ne érhesen bennünket!“ Tudjuk, mekkora szerepet játszott a németországi változások felidézésében a propaganda és hogy még Itália is a hitleri Németország után állított fel propaganda- és sajtóminisztériumot; legutóbb Franciaország is megkapta a maga első propaganda-miniszterét, míg az osztrák változás propaganda- és sajtó-minisztere már egyenesen és nyíltan a „politikai akaratképzés“ feladatkörét is megkapta, nemcsak a címét. Amint látjuk, Németország volt az első ország, amely teljesen gyakorlati és politikai célzattal látott hozzá a sajtótudomány kiépítéséhez. Hamarosan két újabb tényezőt láttak meg a kutatók, amelynek közvéleményformáló ereje ma már felveszi a versenyt a sajtóéval: a rádiót és a mozit. E három tényező együttes vizsgálatának tudományát — persze csupán vélemény és „akarat“-képző szempontból! — együttesen a publicisztika“ gyűtőnév alá foglalták, és a rezsimváltozás után egyre-másra támadtak valamennyi német egyetemen újság- és publicisztika-tudományos intézetek, tanszékek és szemináriumok, sőt nyomtatott vagy sokszorosított szaklapok és — lapocskák is. Hogy közben a németországi sajtótudomány legérdemesebb előharcosa, Dovifat professzor, politikai okokból nyugdíjba került, de azután ismét kivehette részét a nagy lendülettel és most már teljesen egyoldalú orientáció mellett megindult munkából, az tulajdonképpen mellékes kérdés. (Emil Dovifat mellett még Bömer érdemel említést).

A nemzetiszocializmus uralomrajutása Németországban mindenképpen serkentőleg hatott az újságtudományra. A közvélemény alakításának kérdése mindenütt előtérbe került. Amerikában újabban elsősorban a

sajtó befolyásának határait vizsgálják a közvéleményre, vagyis azt a problémát, hogy milyen ponttól kezdve mond csődöt, más: erősebb vélemény- és akaratalakító tényezők előtt, a sajtó és a propaganda. (Erre az érdeklődésre kétségkívül hatott az a tény is, hogy p. o. Rooseveltt elnök 1936. évi újraszabályozásakor a szavazatok 51 százalékát kapta meg, holott az újságok 80-85 százaléka ellene csinált propagandát! Mindennek van határa, a sajtó sokat hangoztatott „hatodik nagyhatalmi“ befolyásának is.) Magyarországon is hirtelen élénk virágzásnak kezd indulni a sajtótudomány, amely eddig inkább csak tengődött, és némi sajtótörténelmi búvárkodás mellett szinte kizárólag a sajtójogi gyakorlat kérdéseivel foglalkozott. Magántanárok foglalkoznak az új tudománnyal, megalakult a Magyar Sajtótudományi Társaság, és *A Sajtó* c. kiadott budapesti „sajtóügyi tudományos folyóirat“ immár XIII. évfolyamába lépett.\* A társaság elsősorban a „Magyarország a külföldi sajtó tükrében“ tárgykört vizsgálja, és ezekről a kérdésekről előadásokat rendez. Ezen a ponton a magyarországi sajtótudomány a „magyarságtudomány“ és a „nemzetkép-kutatás“ (Trocsányi Gy., Keresztury, Hankiss) specialistáinak munkáit egészíti ki.

A sajtótudomány tárgykörére, céljaira és módszereire vonatkozó vélemények sokfélék, és nemzetek szerint különbözők. Könnyebb azonban meghatározni, hogy mi *nem* akar lenni a sajtótudomány: nem az újságírás „tudományát“ vagy „művészetét“ van hivatva tanítani. Ebben mindenki megegyezik s ez azt sem zárja ki, hogy maguk az újságírók ne tanuljanak belőle. De magát az új tudományt definiálni igen nehéz dolog lenne, hiszen még az *újság* fogalmát sem sikerült egészen pontosan meghatározni.<sup>1</sup> A francia megkülönböztetés: *presse d'information*, *presse d'opinion*, nem találja fején a szöveget, mert hiszen a pusztán tudósító sajtó már a kinyomtatott anyag kiválasztásával, az egyes hírek fontosság szerinti csoportosításával, stb., multhatatlanul véleményt fejez ki; másrészt meg a „vélemény-sajtó“ megszűnnék sajtó lenni ha nem foglalkoznék egyuttal tudósítással is. Nem meríti ki a kérdés lényegét a német *Massenpresse*, *Gruppenpresse*, *Meinungspresse* osztályozás sem, mert az egyes osztályok között élesen megkülönböztető határvonal nem vonható. Dovifat például azt proponálta, hogy a sajtótudományt olyan sajátos jellegű és sajátos törvények által vezérelt tudományágnak tekintsük, amelynek módszerei is teljesen sajátosak.<sup>2</sup> Ezzel a kívánsággal szemben Marc Jaryc helyesen jegyzi meg, hogy éppen ellenkezőleg, a sajtótudomány egész sereg egyéb tudomány módszereit kénytelen igénybevenni: a

\* Hlatky Endre a Társaság közgyűlésén elmondott beszéde, *A Magyar Sajtótudományi Társaság munkaköréről*, megjelent *A Sajtó* ezévi 1.—2. számában. Ime néhány részlete: „A Társaság megalakulását ennek a kérdésnek felvetődése előzte meg: vajjon nem volna-e időszerű és tudományos szempontból hasznos egy olyan összefogás, mely a sajtótudomány művelőit, a sajtótörténelem tudósait, a műszaki sajtóismeretek irodalmának képviselőit, valamint a társadalompolitika terén búvárkodók közül azokat, akik a sajtóval kapcsolatos tárgyköröknek szakértői együttes tudományos munkálkodás céljából egyesítené“. Elsősorban megint a jogász következik a felsorolásban, azután a történetirő, csak azután a szociológus; az aktuális politika és „akaratirányítás“ kérdéseiről nem esik semmi szó ebben a beszédben, amelyben különben ez olvasható: „Külföld (sic: „a külföld“ helyett!) hasonló már valósult (sic), vagy tervezett törekvéseiről csak hírfoszlánvokat kaptunk. Ezek igazolták ugyan elhatározásunkat, de nem döntő hatással. Hasonló célú külföldi intézmények és egyesületek szervezeteit nem vettük mintául. Ha mintáról beszélni lehet, ilvenül csak hazai tudományos célú és eredményekben gazdag társaságok szolgáltak“. Nem értem, miért ez a nagy mentegőzés?

forrásművek kritikus tanulmányozását, a bibliográfiai leírását, a nyomdatudományét, a jogtudományét, a társadalomtudományét és a lélektanét. Ilyen alapon enciklopédikus jellegű tudományt kapnánk, amolyan „hulladéktudományt“, mint amilyenek a földrajzot csúfolták annakidején. Mindenesetre határtudománnyal állunk szemben, mert hiszen a sajtó tudományos vizsgálata nem csupán segédeszközéül hívja, pl. a szociológiát vagy a pszichológiát, hanem egyuttal értékes adatokat tár fel éppen a két tudomány számára is, többek közt a közvélemény kérdéseinek vizsgálatánál. A magunk részéről a *kulturatudomány* sokat vitatott és még sokat vitatandó területéhez annectálnók a legszivesebben a sajtótudományt, valamennyi retrospektív vonatkozásában; prospektív tendenciáival pedig a *Menschenführung*, az ember-vezetés és organizálás körébe tartozik, az egész publicisztikával, a pedagógia és psychagógia tudományaival egyetemben. De egyelőre még korai volna tisztán elméleti jellegű vitákba bocsátkozni a kérdéstről; annyi bizonyos, hogy a most megindult *Cahiers de la Presse* és az egyesztendő *Public Opinion Quarterly* hasábjain még sok tinta fog folyni e körül a tudománytani helyhezkötés körül. H. Traub könyve — *Grundbegriffe des Zeitungswesens*, Stuttgart, 1933 — ugyancsak forrásmunkául fog szolgálni ezekhez a vitákhoz.

Jelenleg mintha három főfelfogás állana egymással szemben a sajtótudomány helye és feladatai dolgában. A németek a század elejétől kezdve a társadalomtudomány feladatai között jelölték meg a sajtókutatás helyét, ezzel szemben Amerika már igen korán a közvéleményalakításnak nem csupán elméleti, de egyben gyakorlati kérdéseit utalták tárgykörébe (ide tartozik a német, *Wehrwissenschaft* jellegű ujságkutatás is). Franciaországban az egészen napjainkig durkheimista alapon álló szociológia teljesen elfordult a konkrét és gyakorlati jellegű kérdésektől, és elméleti skatulyázásokon rágódik. Így itt a sajtótudomány kénytelen a jogtudomány védőszárnyai alá menekülni, legalább egyelőre, ha ugyan nem válik egyenesen a hirdetési kérdések iránt érdeklődő üzletemberek egyszerű csatlósává (mint p. o. a *Presse et Publicité*, az „Opera Mundi“ hírlapügynökség által üzleti célokból kiadott, ugyancsak egyesztendő folyóirat esetében!).

\*

Vessünk egy gyors pillantást a mai ujságra, és ennek kapcsán az ujsággal foglalkozó tudomány aktuális tárgykörére. Egy szellemes francia szerint az ujság olyan nyomtatott papiros, amely informálás ürügye alatt — deformál! Egy másik, még szellemesebb francia szerint az ujság olyan portéka, amely reggel négy órakor, születése órájában százkilönként négyezer frankot ér, egészen tíz óráig, azután pedig már csak harmincöt frankot, mint ócskapapír; olyan portéka, amelynek nyersanyaga többbe került, mint kommercializált alakjában való eladási ára és olyan üzlet, amelynek bővülése és nagyobbodása a legsúlyosabb veszélyeket rejt magában, miután megváltoztatja a gyártott áru minőségét és mennyiségét, valamint a vevők kívánságainak kielégítésére való törekvését (t. i. a ujság „tendenciájának“ változásával, stb.) Mint közgazdasági produktum, mint termelt áru, mi sem komplikáltabb az ujságnál: politikusok, írók, művészek, ujságírók, speciálizált technikusszerkesztők, tördelők és nyomdászok közreműködésével születik, akikről még csupán azt sem lehet mondani, hogy „a munka tökéletes testvériségében működnek össze“ (*Stephen Valot*), hiszen a jobboldalian szélsőséges ujságot igen gyakran baloldalian szélsőséges érzelmű munkások nyomják, sőt ujabban még az ujságírók „világnézeti“ magatartása sem mindig egyezik az ál-

taluk szolgált és kiszolgált lap és közönség véleményével és magatartásával! Tessék mármost tudományos meghatározást adni az ilyen körmönfont módon megjelenő ujságról, úgy, hogy lehetőleg semmilyen fontos jegye ki ne maradjon a definícióból! H. Traub definíciója így hangzik: „Az ujság olyan kifejezési lehetőség, amelynek 1. kifejezési eszköze a nyomtatott betű és a kép; 2. kifejezési hordozója (*Ausdrucks-träger*) a papiros, amely magára vállalja egy 3. szabályos időközökben visszatérő, meghatározatlan időtartamúnak elgondolt 4. pontos, jelenidei közölségből történő hírszoigálatot, 5. keresetgazdasági jelleggel, 6. nyilvános módon és 7. magán- és közérdekek névtelen kölcsönösségében, az ujságot előállító (kereskedelmi-gazdasági, írói-szellemi, nyomdatechnikai-sokszorosító) réteg és az ujságot vásárló réteg (hirdető, előfizető, számonként vevő, olvasó) között.“ Ez a hét pontból álló definíció azonban legalább ugyanannyi ponton sántít is mindjárt! Nem hallunk-e gyakran „beszélt ujság“-ról (*journal parlé*), s a hajdani „telefonhírmondó“, vagy a mai rádió-ujság nem mondanak-e ellene az 1. és 2. pontnak? (Nem bizonyos, hogy a rádión mindenkinek a lakásán előállított hírlap okvetlen papírra fog nyomódni a televíziós távnyomda segítségével!) Vajjon olyan „szabályos időközökben“ jelenik-e mindig az ujság, s nem akadályozzák-e meg megjelenését hol a papirhiány, hol sztrájkok, hol pedig az államhatalom beavatkozása? Vagy nem ismerünk-e olyan ujságot is, amelyre a jelző: „in der Dauer unbeschränkt gewollt“ nem alkalmazható, mert csupán egy bizonyos cél eléréséig szándékozik közdeni? A „pontos tudósítás“ posztulátuma különösen nem alkalmazható ma még a „legmegbízhatóbbnak“ hirdetett sajtóorgánumokra sem, s hogy vajjon a pártlapok és egyéb világnézeti közlönyök mennyire nem *erwerbswirtschaftliche Art* jelennek meg gyakran, azt is tudjuk (v. ö. a francia lapok múltévi áremelése kapcsán kerekedett vitát az ujságírószervezetek és a *L'Humanité* között, amelynek munkatársai mint pártfunkcionáriusok írók lapjukat, s nem mint hivatásos ujságírók — ha nem is mind!). S vajjon nem ismerünk-e számos olyan lapot és lapocskát, amelyről bizvást elmondhatjuk, hogy nem „nyilvánosan“, hanem a nyilvánosság kizárásával jelennek meg? Ami pedig a hetedik és legnémetesebben komplikált pontot illeti, vajjon mifajta „névtelen kölcsönösség“ áll fenn a lapban megtámadott közéleti személyiség és a lapban támadó zughírlapíró között? Vagy a bérharcot vívó nyomdamunkások, és a teszem azt nem is mindig ártalmatlan soványítószert a közönségre tukmálni akaró hirdető „rétege“ között hol találjuk meg „a magán- és közérdekek névtelen kölcsönösséget“? Nem, az ujság definícióját még nem találtuk meg, s így legfeljebb az ujság-fogalom fejlődésének történetét vizsgálhatjuk tanít az *G. Menz a gazette* és Marc Jaryc a *journal* szóval már meg is tette. S fogadjuk el ez utóbbi megállapítását, amely szerint a sajtó általában — hibrid jelenség, amelynek legjellemzőbb vonása éppen hibriditása. „Az ujság hivatva lehet olyan közérdek védelmére, amely homlokegyenest ellenkezik tulajdonosai személyes érdekeivel“.

Hogy képzelte még 1910-ben Max Weber az „ujság társadalomtudományát“? Mindenekelőtt meg kívánta nyerni az ujságkiadók és -írók teljes bizalmát, hogy azok megválaszolják kérdőívait, és mindenben rendelkezésre álljanak tanulmányaiban. Többek között fontosnak tartotta megtudni tőlük azt, hogy vajjon milyen dolgoknak adja meg a publicitást az ujság, és milyen egyéb dolgoktól vonja meg azt? A „hallgatás összekülvése“: az elhallgatott anyag gyakran jóval érdekesebb a kiadottnál (ezért 1936-ban francia ujságírók és írók „ujságklubokat“ alapítottak, amelyek minden héten egy-egy sokszorosított közlöny formá-

jában közölték tagjaikkal a napi és időszakai sajtóban meg nem jelenhető értesítéseket, vagy pedig helyreigazították az egyes orgánumok által forgalombahozott téves, sőt hamis híreket is. Ez a kissé — a dolog rendje így hozta magával! — szekta-alakban megindult mozgalom azonban, sajnos, legalább egyidőre „beadta a kulcsot“!)

Weber ezután az újságíró társadalmi funkcióját és rangját kívánta vizsgálat tárgyává tenni, attól az időtől kezdve, amikor az angol parlament 160 éve a tárgyalásairól tudósító újságírót térdenállva elmondott megkövetésre ítélte, egészen napjainkig, amikor az újságírók azzal fenyegethetik meg a parlamenteket, hogy tárgyalásairól hirt nem közölnek. Nyilvánvaló, hogy itt hatalmas és mélyreható változások mentek végbe a társadalomban. Mi az, amit valaha a nyilvánosságra érdemesnek tartottak, vagy arra érdemtelennek? Milyen mértékben és módon változott meg erről alkotott felfogásunk? Magától értetődő, hogy az ilyen felfogás társadalomról társadalomra, országról országra változik. (P. o. a spanyol diktatura utolsó szakaszában — 1931 elején — spanyol lapokban nyíltan lehetett bizonyos irányban izgatni, de a spanyol cenzura kitörölte a Cortes szó elől az „alkotmányozó“ szócskát, mert ez ellenkezett a kormány terveivel.)

Milyen mértékben van az újságnak, és egész speciálisan az irodalmi és művészi kritikusnak existencia-teremtő vagy semmisítő ereje? — kérdezte tovább Max Weber. Milyen kapcsolat áll fenn az üzleti élet és az újság, a politikai, párt- és hatalmi-csoportok és a sajtó között? Erre a kérdésre kétségkívül a legnehezebb a válasz, miután erre borul rendszerint a legáthatatlanabb homály. De az ilyen megkötöttségeken innen és túl, a sajtónak amugyis két teljesen különböző „kuncsaftot“ kell kiszolgáltatnia: a hirdetőt és a vevőt (akik közül ez utóbbi is két kategóriára oszlik: az előfizetőre és a vevőre), olyan országokban, ahol inkább számonként fogy az újság, az jóval inkább ki van téve a változásnak, inkább ki van szolgáltatva vevőinek s azok szeszélyének. Webernek még élénk emlékezetben élt a párizsi *Figaro* köpenyeforgatási esete a Dreyfus-üggyel kapcsolatban, amelyet a laptőke idegességével magyarázott. Már előtte is felmerült a tőke és az újság, a magánvállalkozás és a nyilvánosságot szolgáló sajtó összefüggéseinek kérdése. A növekvő tőkeszükséglet valóban kényszerítőleg hat-e az újságokra, úgy, hogy azok végül is trósztokba tömörülnek (Lord Northcliffe tétele)?

Egészen más téma-körbe tartozik a névtelen cikkek és a névalírás kérdése, amely laponként és országonként változik. Érinti Weber az újságba, a nyomtatott betűbe vetett hit kérdését is és kuriózumként említi fel, hogy míg az amerikai demokrata csak híreket kíván újságjától — miután meg van győződve róla, hogy vélemény dolgában ő orientáltabb, mint az újságja — a nem kevésbé demokrata francia újságolvasó éppen készen szállított véleményt vár el leibzurnáljától.

Az újságíró funkció-növekedése szintén nem kerülte el a kiváló német társadalomtudós figyelmét, bár még csodálkozni látszik azon, hogy egy-egy nagyobb közvélemény-gyáros bejutott az angol parlamentbe; de még jobban azon, hogy Franciaországban csőstől zuhognak néha az újságíró-miniszterek! ((Bezzeg mit szolt volna hozzá, ha megérte volna, hogyan lett kis híjján magyar király Lord Northcliffe örököse, tisztán „a sajtó utján“ szerzett érdemei elismeréséül!) Milyen a társadalmi eredete, a műveltségi foka a modern újságírónak az egyes országokban: ime egy másik, ebbe a körbe vágó probléma. A világnézeti sajtó: a demokrata, katolikus, stb. sajtó munkásai Weber szerint is külön figyelmet érdemelnek.

Atalogóbb jelentőségű kérdés, vajjon milyen hatással van az újság az emberi agyra, az emberi olvasás technikájára; hiszen a szellemi tapaszalék, az a „ragu“, amit a modern újság ad, nem okvetlenül egészséges produktum (Ornamuno szerint az újságolvasás súlyos betegség, es egy ismert műteremtő német karrikaturista az „Újságolvasó“ arcképét igen zord vonásokban, apró homlokunak es gonosz pillantásúnak rajzolta meg). A tömegmozgalmak és a sajtó kérdéseire is kelőképpen utat a széles látókörű német szociológus 1910-ben.

Azóta rengeteg dolgozat jelent meg a sajtóról; figyelemreméltó a német *Zeitung und Zeit* sorozat, amelyben egyes országok sajtóját kezdték bemutatni az azokban letelepedett német újságírók, igen érdekes módon. De a német sajtótudomány mégis elsősorban a politikai vonatkozású sajtó vizsgálatára szorítkozott es csak a huszas évek végén kezdett a folyóiratsajtó kérdései felé orientálódni. 1928-ban jelent meg G. Menz összetoglaló tanulmánya a folyóiratról es ugyanebben az esztendőben a történelmi tanulmányok nemzetközi komitéja a sajtó bibliográfiájának összeállítása céljából albizottságot küldött ki azzal a céllal, hogy minden ország kiadja a saját sajtójának a bibliográfiáját. De az ilyen nemzetközi bizottságok munkássága a mai viszonyok mellett mindig szerföltött lassú, egyenetlen es bizonytalan. Eddig mindössze a német, valamint a német könyvtárakban őrzött idegennyelvű sajtó katalógusát, valamint a cseh sajtó bibliográfiáját (1863-1895) sikerült összeállítani; a spanyol polgárháború második felében jelent meg, propagandisztikus céllal, a katalánnyelvű sajtó katalógusa. De legalább a forrásmunkák es előkészítő dolgozatok már rendelkezésre állnak. Mint azt Marc Jaryc kimutatta — a német Karl Bömer nemzetközi sajtóbibliográfiája megjelenése kapcsán — a pusztán a címek felsorolását tartalmazó sajtó-katalógusok meglehetősen érdektelenek; csupán egy-egy nemzeti területen alaposan es lelkiismeretesen elvégzett munkák összesége hozhatja meg a kívánt eredményt.

Már Márai Sándor egy régi novellája kigunyolja a német sajtókutatás módszereit. Kétségtelennek látszik, hogy ma még számos olyan sajtótudományos módszerrel kísérletezünk, amelyet már a közeljövő el fog vetni, tul fog haladni. Mint az irodalomtörténetben, amely tulajdonképpen irodalom-elmélet, es nem pusztán „történet“, nézetem szerint a sajtótudományban is három fontos pont vizsgálata lesz irányadó: *création — succès — durée*, „alkotás, siker, időtartam“. Az alkotás vizsgálata fel fogja ölelni a technikai es szellemi termelés módozatait; a sikeré azt, amit ma „sajtóstatisztikának“ neveznek, s a tartamé a marandandó hatásokét. Meg kell jegyezni azonban, hogy a mai sajtóstatisztika talán kissé szélesre szabta a maga területét; E. Lorenz, aki 1937-ben a német folyóirat-irodalom fejlődéséről adott ki érdekes könyvet, a *Zeitungswissenschaft*, immár tizenkét esztendeje fennálló folyóirat 1937. évi 9. számába tanulmányt irt erről a kérdésről es a következő nyolc pontban írja körül ennek a sajtótudományos ágnak a feladatkörét: 1. a sajtónyomtatványok teljes száma, tartalmuk szerint osztályozva; 2. az elterjedés sűrűsége; 3. az időszaki nyomtatványokat kiadó vállalatok száma, es a mindegyikük által kiadott nyomtatványoké; 4. példányszám, megjelenési időköz, kiadvány élettartama; 5. a közönség foglalkozáság szerinti, társadalmi es demográfiai megoszlása; 6. az időszaki sajtótermeket kiadó vállalat jelentősége (a hirdetés, a sajtó es a közgazdasági konjektura összefüggései); 7. a terjesztés módozatai (előfizetés, rikkancsok általi árusítás, újságos bódék, stb.) Nem lehet kétséges, hogy — úgy, ahogy az már eddig is történt az irodalomelméletben — minden kor rá

rogyja útni a maga sajátos bélyegét az ujságkutatás módszereire is; a német irodalomelmélet a pozitívista iskolát felülmuva, „szellemtörténetivé” vált a „második birodalomban”, hogy a „harmadikban” átalakuljon politikai irodalomelméletté. Eppen itt kapcsolódik bele a szélesebb értelemben vett „irodalomkutatásba” — amely minden nyomtatott terméket felölel, a *remekmű-kutatás*-nak is beillő mai irodalomtörténetet messze túlhaladva (a német terminológia megkülönböztet ebben az értelemben, *Literaturgeschichte*-t és *Dichtungs-geschichte*-t, bár ez a megkülönböztetés még nem hatolt a köztudatba), — az egy bizonyos, specializált területre szorítkozó sajtókutatás. Igen hasznos lenne tehát, ha a sajtókutatásban bekapcsolódnának irodalomelméleti képzettségű munkatársak is, akiktől Marc Jaryc kissé túlzott félelemmel óvja a most alakuló új tudományágat: „Övünk kell bizonyos hamis módszerektől, amelyek a filológiai kutatás indokolatlan túlbecsülése következtében polgárjogot nyertek az irodalomtörténetben, ahonnét csempészúton a szomszédos diszciplínák területére is bekerülnek. Ilyen jelenségek az olyan témákról írt monográfiák, amelyekkel nem érdemes foglalkozni, az 'idegenhatások'-ra való vadászás, vagy egy bizonyos ujságnak egy bizonyos bel- vagy külpolitikai kérdésről táplált véleménye. Nem szokás megírni bárki életrajzát. Igy nem kell megírni bármely lap életrajzát, még ha az százéves is, ha történetesen ollóval és ragasztópéppel szerkesztik, vagy később: a sajtóügynökségek korában, a sajtótudósító irodák segítségével.” Szó sincs róla: szükség van szelekciós principiumokra. De hiba lenne, ha a sajtókutatás követné az irodalomkutatást abba a ritkultlevegőjű sztratoszférába, amelyben helyet kap az az „Irodalmi becsű” alkotás, amely 100 példányban a szerző szűkebb körének használatára készült, de amelyből kimarad a még ma is folytatásos füzetek alakjában a nép széles rétegeinek kezén forgó ponyvaregény, amely esetleg nagy hatással van olvasói képzeletvilágának kialakítására. Szerencsére azonban a sajtó fogalma tartalmazza magától is a publicitás fogalmát és így a sajtókutatás terén a társadalmi kötelemtől való elvonatkozás veszélye nem olyan nagy, mint a szokványos irodalomtörténet irásnál.

Ma már nem lehetne komoly formában felvetni a kérdést — Max Webernek még volt rá oka, hogy azt felvesse — vajjon az ujság (kiszorítja-e a könyvet? Más a könyvalakban megjelenő „irodalom” (a szónak minden könyv alakjában megjelent nyomtatott művet felölelő, általános értelmében), és megint más az „időszaki sajtótermék”, a *publication périodique*. A kettőnek egészen más a gazdasági bázisa, az elterjedése és a fennmaradási időtartama. De éppen a sajtótudomány lesz arra hivatva, hogy magába az irodalomkutatásba is bevigye azokat a modern szempontokat, amelyeket ma még csak igen kisszámú irodalomtörténész képvisel és amelyekre fentebb már utaltunk is egész röviden. Nem kétséges, hogy az elterjedés, példányszám, siker („fortuna littéraires”), gazdasági háttér problémáira, amelyeket a mai irodalomelmélet még tulságosan elhanyagolt, éppen a sajtókutatás lesz hivatva felhívni maguknak az irodalombuvároknak is a figyelmét. Csak ilyen módon válik majd a sajtókutatás, az irodalomkutatással egyetemben, az általános társadalomelmélet és történet, az általános kultúrtörténet hasznos segítőtársává. És ha a sajtótudománynak más érdemei nem is lennének, mint csupán a kiadás, példányszám, hirlapi és „irodalmi” ügynökségek, valamint a közvélemény alakítása kérdéseinek új megvilágításba helyezése, már ez egymagában elegendő arra, hogy az új tudományág megszületését örömmel üdvözljük és figyelemmel kíséreljük. Erre annál inkább szükség van, mert még rengeteg kezdeti nehézséget kell ebben az új tudomány-



ágban leküzdőnk. Az első és legfontosabb kérdés természetesen az alapfogalmak és a terminológia tisztázása: mi a sajtó, mi az ujság, mi a folyóirat? Ez ma annál kevésbé könnyű feladat, mivel az egyes „sajtóműfajok” között a legkülönbözőbb keveredés, sőt hibridizáció mutatkozik: irodalmi hetilapok a nagy rotációs ujságok alakját öltik magukra (p. o. *Les Nouvelles Littéraires*), népszerű orvosi lapok mélynyomósos illusztrált ujság köntösében jelennek meg, megszületik az amerikai „tabloid”: a kép-ujság, bizonyos hetilapok pedig zsebben hordható könyvecske alakját veszik magukra (mint p. o. a Párizsban éppen most megindult női hetilap *Diane*).

Magának a sajtókutatási módszertannak a kiépítése ma még nézetem szerint elcsúszott feladat lenne. Ahogy az ifjúságról mondják, a sajtókutatás fiatal tudománya számára sem szabad ma még fontossággal bírnia a kvantitás vagy a minőség kérdéseinek: fő az — *intenzitás!* Az idő megérleli a hasznos, kigyomlálja a felesleges kezdeményezéseket, és a helyes módszerek szinte maguktól látszanak majd kialakulni. Vessük vizsgálat alá szemünket — eggyel több esetben — Párizsra, és méltassuk a párizsi sajtótudományi intézet megalakulását jelentősége szerint.

(1.) V. ö. Groth, *Die Zeitung*, c. többkötetes művét. A *journal* szóról: Marc Jaryc, a *Revue de Synthèse* V. kötetében (1933); v. ö. még: G. Menz, *Herkunft u. Bedeutung des Namens „Gazette“* (Forschungen u. Fortschritte, 1933. évf.) — (2.) V. ö. Dovifat tanítását (a *Sammlung Göschen* idevágó kötetében, valamint 1929.-ben megjelent, az ujságkutatás útjait és céljait vázoló, nyomtatásban is megjelent beszédében). — (3.) V. ö. Marc Jaryc, *Problèmes et méthodes de la science de la presse*, a *Cahiers de la Presse* (Recueil Sirey-kiadás, 1938.) első számában.

## FODOR JÓZSEF KÉT VERSE

### KÖLTŐ A ZAVARBAN

*És ha minden reped, szakad,  
Becsületes szegény legények  
Hevernek a romok alatt.*

*Ady.*

*Emeld szét köröskörül a szemeidet  
És ámulj! Megnöttek az idők, de az ajak  
Néma. Óh, hol a hang, versengeni a  
Tébollyal, mely kiáradt, mint a pokol!*

*A tüdő feszül: s csak zörg, mint kiirt, mibe  
Vihar fú, nem emberi száj: s a szavak  
Ha jönnek, elfutnak: mint robotra hívó  
Elöl a nép, kit túl-szörny munka riaszt.*

*Ihol, a zür esztendei! Szem égj, szívem  
Dobolj! Óh, van erőd még, birni s visszatartani  
Dagadt belső hangjait, mint iszonyú  
Ütésekre jajt? Ha nem szólok, meghalok!*